

Омарбеков Т., Арапов Ж.

**Алаш және Қазақ
қауымдастығының этникалық
алғы шарты**

Бұл мақалада негізінен Алаш қауымының қалыптасу кезеңі, этникалық байланыс бірлестігінің бірігуі қарастырылады. Қазақ этносының құрылымының тайпалардың біріккен әрекетінде орын алуы айтылған. Мақсат – саяси бірлестікте орын алған ұлыстардың Қазақ пен Алаштың арасындағы байланысының мәселелерін анықтау. Жошы хан заманында ұлыстардың халықтар шоғырланған сипатында көптеген рулар орын алған. Халықтың миграциялық мекендеуі әсерінен этникалық бірлестіктер қалыптастырылды. Зерттеу деректерде XIII-XIV ғасырларда орын алған мәселелерді, яғни аңыздар мен археологиялық ескерткіштердің Алаш атауына қандай қатысы бар екенін, Алынша, Үш Алаш, Алты Алаш, Үш Мың Алаш, Алты Алаш атауларының орын алуын, сипаттамалық тұрғыда талдайды. Шежірелерде келтірген атаудың шындыққа қатысы бар екенін, деректерді талдай келе көз жеткіземіз. Алаша хан тайпаларының көшпелі түркілерді біріктіріп, тұңғыш Алаш (қазақ) мемлекетінің қалыптасуына алғаш бастау жасағаны айқындалады. «Алаш» этнонимі мен қазақ халқының этностық тарихының байланыстығы объективті түрде зерттелген.

Түйін сөздер: Алаш, Алынша хан, тайпа, қазақ қауымы, этнос.

Omarbekov T., Arapov Zh.

**Ethnical preconditions of Alash
and Kazakh community**

In this article, it is considered the period of formation of Alash society and association of ethnic groups. It is also narrated that in the formation of the Kazakh ethnic group is inherent in the union of tribes. The goal – identifying problems interrelation Kazakhs and Alash also uluses political in association. During Zhoshy Khan ulus in the regions appeared ancestry main part of the people. In the process of migration resettlement laid ethnic association. It is also analyzed the problem XIII XIV centuries in the research sources, ie the connection between myths and archaeological monuments in the concept of Alash, the emergence of the concept of Alynsha, Ush Alash, Alty Alash, Ush Myn Alash, Alty Alash. Analyzing the sources is proved the accuracy of the concept which is showed in chronicles. It is determined that the precondition for the formation of the initial Alash (Kazakh) state is to unite the nomadic tribes Alash Khan. In addition, it is investigated the objectivity of the relationship of the ethnonym «Alash» and ethnic history of the Kazakh people.

Key words: Alash, Alynsha khan, tribe, Kazakh society, ethnicity.

Омарбеков Т., Арапов Ж.

**Этнические предпосылки
Алашского и Казахского
сообществ**

В данной статье рассматривается период формирования Алашского общества и объединение этнических групп. Также повествуется о том, что формированию казахского этноса присуще объединение племен. Цель статьи – определение проблем взаимосвязи казахов и Алаша, также улусов в политических объединениях. В период Жошы хана в регионах основной части народа улусов возникла родословность. В процессе миграционных расселения закладывается этническое объединение. Также анализируются проблемы XIII XIV веков в источниках, то есть связь между мифами и археологическими памятниками о понятии Алаш, появление понятий Алынша, Уш Алаш, Алты Алаш, Уш Мың Алаш, Алты Алаш. Анализируя источники, доказываем достоверность понятий, указанных в летописях. Определяется, что предпосылкой формирования первоначального Алашского (казахского) государства является объединение кочевых племен Алаша ханом. Дополнительно исследуется объективность взаимосвязи этнонима «Алаш» и этносная история казахского народа.

Ключевые слова: Алаш, хан Алынша, племена, казахский народ, этнос.

АЛАШ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ҚАУЫМДАСТЫҒЫНЫҢ ЭТНИКАЛЫҚ АЛҒЫ ШАРТЫ

Қазақ қауымының этникалық факторы ретінде негізгі мәселе «Алаш» атауының «Қазақ» этнонимі тұрғысында алғаш рет қолданылуы жазбаша деректерде негізінен, Қадырғали Жалайыридың «Жамиғ-ат-тауарих» атты жылнамасында кезігеді. Сол жылнаманың кезігетін «Алаш мыңы» деген атауы жөнінде өзінің ескертпелерінде: «Алаш мыңы» деп жалпы қазақ халқын атаған. Жалпы Үш Алаш, Алты Алаш, Үш Мың Алаш, Алты Алаш деген халықтың ескі атаулары сол халықтың нақты санын білдірмейді. Ескі шежірелерде Алаш Мыңы деген халық, ел деген атауларды білдіреді. Алаш мыңы – мындаған Алаштардың одағын, Алаш қоғамын бейнелейтін атау болса керек», – деп жазады Шоқан Уәлиханов.

Алаш туралы жалпы қазақ этносының тайпалық бірлестігі туралы, бірнеше деректерде аңыз ретінде келтіреді, бірақ та сонының ішінде Шоқан Уәлихановтың «Қазақ шежіресі» атты еңбегінде Алаш туралы аңызда былай дейді: «Қазақ немесе алаш елінің шығу тегі қайдан деген сұраққа халық арасындағы жыр-дастандарда түсінік алуға болады. Егер Темірдің Тоқтамыс – ханға қарсы жорығы 1392 жылы басталса, сол жылы қазақтардың алғашқы ханы Алаш пен балалары өлтірілсе, шамамен мөлшерлеп, Алаштың XIV ғасырдың орта шенінде ғұмыр кешкені анықталады». Кітаптың сонындағы түсініктерде Темірдің Тоқтамысқа жасаған жорығы 1391 жылы басталғаны һәм аңыздағы «Алаш балалары» деген атау бүкіл қазақ халқы деген ұғымды білдіретіні айтылған [1, 255 б.].

«Қазақ» этнонимикасын айқындау халқымыздың тарихын зерттеудің аса қажетті де күрделі мәселелерінің бірі. Зерттеудің қажеттілігі қазақ ұлтының өткені мен келешегіне тікелей байланысты [2, 317 б.].

Авторлардың көбісі Алаша хан туралы, Орталық Қазақстанда орналасқан Сарыкенгір өзенінің бойындағы, Алаша хан кесенесі ұғымымен байланыстырады. Ә.Х. Марғұлан құрылыс жұмыстарын жүргізу барысында, архитектуралық стиль XIV-XV ғасырға сәйкес келеді. Жалпы «Алаш» сөзін негізге ала отырып, ұлыс немесе әскери ұран ретінде, тұлғаға байланысты деректер кездеседі. М.Ж. Көпеевтің шежіресінде аталған алаш сөзі туралы әскери ұран ретінде қолданылды дейді. Сондай-ақ қазақ жауынгерлік ұран болуы туралы В.В. Радлов бірнеше түсінік

бере келе, оны бүкіл қырғыз (қазақ) халқының жауынгерлік ұраны деп көрсеткен еді. Тарихи деректерде «Алаш» ұранына айналуы, бірнеше Алаша деген тарихи тұлғаларға кездесеміз [3, 31-33 б.].

«Алаш» этнонимі қазақ халқының этностық тарихымен тығыз байланысты. Әр кезеңдермен нақты объективті түрде «Алаш» ұғымына, Қазақстан Ұлттық энциклопедиясында мынандай түсініктемелер берілген: «Алаш (ежелгі түркі сөзі – бауырластар, қандастар, туыстар) – көне заманда, түркі халықтары бөліне қоймаған қауым кезінде дүниеге келген ұғым. Деректерде қазақтың өз алдына ел болып хандық құрғанға дейінгі ежелгі тайпаларының ортақ атауы. Алаш аты тарихта кездесетін ең көне атаулардың қатарына жатады. Монғол-татар – қазақ шежірелерінде Алаш (Алашы) хан туралы айтылады». «Алаш» атауына көбіне басты сұрақ қоямыз, бұл ұғымның пайда болуына, «Алаш» пен «Қазақ» этникалық байланысының басты құрамына мән береміз [4, 371 б.].

Құрбанғали Халид «Тауарих хамса» атты кітабында «Алаш» аталатын бірнеше деректер келтіреді. Бірнеше уәжі (дәлел) бойынша Алаш пен Алынша ханды атаған. Жалпы көне сөздерде аңғарылғандай, Алынша хан туралы хандардың бабасы моңғол мен татар атасы. Мына шумақта келтіргендей:

Алаш, Алаш болғанда,
Алынша хан болғанда.
Қазақ, қалмақ ноғайлар,
Бәрі сонда бір болған.
Ынтымағы жарасып,
Жайқұн көлдей бай болған,
Еділ, Жайық, Оралға
Орған көлдей жайылған.
Өзбек хан. Жәнібек өлген соң.
Тоқтамыс, Темір болған соң.
Ел ішіне жік түсіп,
Үш бөлек болып айрылған
Қазақ, Ноғай қыбла да, –

деген сөздерде «Алынша хан» заманында Ноғай, Қазақ, Қалмақ осы атаулары айрылмай, бәрі бір атпен бір тақтың билігінде болған. Тоқтамыс пен Ақсақ Темір дәуіріне дейін бір хандық болып өмір сүріп, кейін ыдырау басталады. «Қазақ, қалмақ бір кісі, ноғай, қазақ бір кісі» деген накыл осыдан қалған болса керек. Алаш хазіреті Анас әулетінен шыққан хан есімі деген пікірмен де келіспейді. Сондай-ақ қазақ аңыздарында ханның алапес ұлына ерген үш жүз болғандықтан, «ала үш» болған дейтін аңызды да теріске шығарды.

Ол «алаш» атауы Алынша ханның есімімен байланысты деп қарастырады: «Алынша» ханға ыңғайлап «алаш» ұранды ағайынбыз» деген еді. Себебі Алынша хан заманында халық мұншалық өспей, аз кезде татар, маңғұл айырылмай бәрі «Алынша ханның елі, Алынша ханның жұрты» атанып, бұл сөз осы кезге дейін ұмтылмай «алты сан алаш» деп айтылады. Сонда «сан» маңғұл, татар тілінде оң мың басшысына тән қойылған атақ. Алынша ханның 60 мың жасағы, мүмкін 60 мың түтін болып, осынша сан бір әміршіге бас игені, ол заманда мемлекетке есеп берілетін. Ал «алты сан алаш» сөзі көптігіне болса керек деген еді [5, 55-57 б.].

Шежіреде келтіргендей жалпы түрікті жазған Әбілғазы Баһадүр хан сөзінше Түріктің баласы Елжехан, оның баласы Бакой хан, оның баласы Киік хан, оның баласы Алынша ханнан, одан екі ұлы болды, Маңғол және Татар байланысты етіп көрсетеді [6, 8 б.].

Жалпы Алаша хан тұсында бір халық байланысқан ел болды. Жәнібек хан мен Тоқтамыс үш бөлікке бөлініп, тарихи факты негізге ала отырып, Бердібек хан қайтыс болғаннан кейін, ұлыстан бөлшектенген, осыған байланысты Алаш хан сол уақыттың тұсында А. Сейдимбековтің келтірген тарихи тұсында екі адамның атауымен байланысқан дейді. Бірінші түркі әлемнен бұрын, екіншісі XIV ғасырдың бірінші жартысындағы «Алаш» сөзінің этимологиялық анализдің барысында, осы туралы Қ. Салғараұлы мен Р. Сыздықов та, жалпы алаш атауын бірнеше хан жамылғаны туралы деректер келтіреді [7, 78 б.].

«Алаш» атауының шығуына байланысты деректерде Бабырнамамен байланыстырып жазады. Захир ад-дин Мұхаммед Бабырдың нағашысы Жүніс ханның (Бабырдың шешесі Құтлық Нигар ханым – осы Жүніс ханның қызы) «Ханые хан» атанған ұлы Сұлтан Махмұт ханнан кейінгі баласы – Сұлтан Ахмет. Бабыр осы Сұлтан Ахмет ханның «жұртқа Алаш хан деген есіммен мәшһүр болғанын» жазады. «Оның алаша хан аталуының себебі, – дейді Захир ад-дин Мұхаммед Бабыр, – қалмақтар мен моғолдар кісі өлтірген адамды «алаш» деп атайды. Сұлтан Ахмет хан болса қалмақтарды талай рет жеңіп, көп адамды қырғынға ұшыратқан, сондықтан да ол алаш аталып, есіміне айналған болатын [1, 256 б.].

Кейбір тарихшылар «Алаша хан» туралы деректерді негізге ала отырып, Сарыарқадағы Ахмет сұлтан қалмақтарды жеңіп, оларды аяусыз тонағандарын, Ахмет сұлтан жеңіп, сол

кездегі жұрт Алаш, Алаша хан деп кеткен. Ол қайтыс болғаннан кейін оған арнап көтерілген мазарды алаша мазары деп атады [8, 46 б.].

Ал қазақ тарихына байланысты көптеген деректерге сыни көзқарас танытқан белгілі тарихшы Мұхамеджан Тынышбайұлы дәйекті дәлелдер келтіреді. Түркі халықтарының құрамындағы Алшын тайпасы б.д.д. V ғасырда Алтай өңірінде мекендегенін айтады. Ол өз пікірін мынандай бұлтартпас айғақтарға негіздейді: «Имя» «Алаш» носит река на Алтае представляющая собой один из значительных левых притоков р. Кемчика; а река Кемчик, после слияния ее с рекой Улу-Кем, образует известную реку Енисей. Верховья реки «Алаш» находится в 70 верстах на восток от Толесского озера (Телецкое озеро), в районе которого мы встречали географическая наименования черкес, берш берчи, алчедат, ачын и т.д.»деп айтқан еді.

Ал Зуевтің айтуы бойынша «Алаш» атауы түгіл, «Алашорда» сөз тіркесі де Түргеш қағанаты кезінен мәлім: «Согласно древнекитайским известиям, основатель Тюркешского каганата Йузлик «Предводитель сотни» происходил из племени тюркешей-сотюрков алач, или халач. В легенде о согдийских тюркешских монетах это племя названо «Тюркешской халач-ордой», а в китайских классических энциклопедиях – «Тун дьянь» и «Вэнь сянь тун као» – алат, иначе ала-ат-«пестрые кони» «пегие кони» – деп айтқан еді.

Көне қытай деректерінде «Алаш» атауы «хэла», «эло», «элочже» тұлғаларында да жазылған. Ғалымдардың бірқатары бұл атаулардың түбірі түркілік «ала» сөзі деп танытады. VII-VIII ғасырлардағы қытайдың жазба деректерінде Бома мемлекеті Била немесе Элочжи деп көрсетілген. Ал «бома» – «ала» сөзінің баламасы [1, 268-269 бб.].

Сондай-ақ Махмұд Қашқари еңбегінде «алачу» атауының «кіші ордалар» деген мағынаны білдіргенін дәлелдеуге тырысып, бұл тарихи дерек алты кіші хандық құрып тұрған алты үлкен түркі тайпалары одағына қатысты деген болжамға келтірген еді. Сонымен қатар В.В. Радловтың келтірген «Алаша» деген сөз «аласа», яғни кіші деген мағынаны түсіндіреді. «Алаш» атауы үлкен орданың емес, шағын ұлыстың атауын байқататын тәрізді. Алайда тарихи деректерде ешқашанда VIII ғасырға дейін тайпалық одақтарды (Түргештен басқаларын) Алаш атамаған. «Алаш» алғаш рет, Түргеш ұлысының жанама атауы ретінде белгілі болды. Мұның себебі іргелі Батыс түрік қағанатының ішінен құ-

рылған Түргеш шынында да шағын ұлыс еді. Ол Бес түріктің бірі ретінде болатын [9, 35-36 бб.].

Тарихи аңыз деректерінің бірі Қойшығара Салғараұлының «Қазақтың қилы тарихы» атты еңбекте, бірнеше деректер келтіре отырып, яғни кейбір аңызда жазба деректерде қазақтың алғашқы ханы Алаша ханмен байланыстырады. Бірақ тағы да келтірген, А.И. Левшиннің «Қырғыз-қазақ немесе қырғыз-қайсақ ордасы мен даласын суреттеу» атты еңбегінде аңыз бойынша, қазақтар әуелде Алашпен немесе сібір татарларымен (ноғайлармен) бір болып, кейін ішкі келіспеушілік салдарынан олардан бөлініп кетеді. Әуелде бірнеше сұлтандар билік жүргізеді, кейін Алаша өз қолына алады деген еді [10, 125 б.]. Бірақ Левшиннің жинаған жеті түрлі аңыз ішіндегі, сол Алаша ханмен байланыстырады. Шоқан Уәлихановтың жазуынша, Алаша хан туралы аңыз Левшиннің шығармасында бұзылып керісінше жазылған дейді. Өйткені қазақтар орыстарға шекаралық басшылары үшін, заң жинақтарын құрастырмақ болып жүрген шенеунік Сотниковқа керісінше айтып шатастырады. Себебі, қазақтар бізді олар еркін қазақтардан орыс қазақтарына айналдырмақшы болды деп келтіреді [11, 26-27 бб.].

«Алаш» қауымы және «Майқы би» туралы айтылған тарихи деректер мен аңыздарды басқа тарихи материалдарға бірлестіре отырып мынандай қорытындыға келуге болады: XII ғасырдың басынан XV ғасырдың ортасына дейін Шыңғыс хан мен оның ұрпақтарының қол астында болған көшпелі түркі тайпалар «Алаш» қауымынан бастап біртіндеп бірлесіп екі ғасырдан астам уақыт «қазақ» атты халық болып қалыптасу барысын бастан кешірді. Алғашқы «Алтын орда» хандығы, одан кейін «Ақ Орда» хандығы мен Өзбек хандығы дәуірі, осылайша «Қазақ» халқы болып қалыптасуға орнықты. Ежелден тілдес, көршілес, аралас жасаған түркі тайпалары ұзақ тарихи дәуірді бастан кешу арқылы табиғи түрде «Қазақ хандығы» атты ел болып құрылған [11, 153 б.].

Тағы бір аңыз дерек келтірген Г. Потанин айтуы бойынша: В 780-790 гг. хиджры у одного из ханов родился красивый мальчик, Алаш, изгнанный отцом за Сырдарью. Живя в бедности, он прославился. Хан Котан бий хотел вернуть его и послал за ним сына Уйсуня с сотней жигитов. Однако, Уйсун не вернулся и остался с Алашем. После этого в степь были посланы другие сыновья Котана – Болат и Алчин, которые также остались. После этого Алаш был избран ханом трех сотен (жузов) [7, 75 б.].

Мұхаммед Расуллолла тумистан бір мың тоғыз жүз жыл бұрын, біздің аталарымыз Хазар мен Алаштың Алатау мен Алтай орманында көшіп жүрді. Сол Мұхаммед туғаннан, Қалша, Қадыр аталарымыз болған деген. Олардың сақ немесе түрік, хұн болғанын кепілдік бере алмаймыз дейді. Бірақ көбіне сақ дегенге арқа сүйенеді. Сақ деген сөз, әрқашан жауыннан сақ тұратын, күндіз бе, түн бе, бес қаруы әрқашан дайын тұратыны айтылса керек. Атамыз деп айтылатын Түрік те осылай ат үстінде жүрген. Қадырдың баласы Алаш делінген. Негізгі аңыз деректерде бірнеше деректер келтіріп Алаш құрылымның бастамасы ретінде байланыстырады [12, 36 б.].

Зерттеудің антропологиялық аңызда түркі халқының атасы Алаша болды. Негізгі шежіреде: «Алаш имел двух сыновей – Сейыл хана и Жайыл хана. У первого было два сына – Кыпшак и Хакас, у второго – четыре: Казак, Сунак, Каракалпак и Кыргыз, и поэтому в народе сохранилось понятие «шесть частей Алашей» [13, 67 б.].

Тілеуберді Әбенәйұлының «Күпия шежіренің» күпиясы атты келтірген еңбекте, тармақталған аңыз бойынша «(А-даң-хан-У-лөң-хы-жын) – Адам – Қан – Ұраңқайжан» атты шежірелік мән мағынасын түсіндіреді. Аңызда көрсеткендей діндік тұрғыда тамырластық бар. Адам – Пайғамбар – Адам – Қан және және Жағыда – Жаршоғлы, Ұраңқай – ұран иесі – Алаш. Жаршоғлы – Адам – Алаш деп келтірген, демек Адам сынды осынау Түріктің төл шежіресінде орын алған. Негізгі тарихи бастама бойынша: әуелі Нұр, одан соң Адам, одан кейін Алаш пайда болған [14, 57 б.].

Н. Мыңжан айтуынша «Алаш» аты ертеде жалпы қазақ қауымының ұраны болған; қазақтың байырғы шежірелерінде қазақ атауымен синонимі ретінде қолданған. Ел аузында таралған: «Алаш-алаш болғанда, ала тай ат болғанда. Таңбасыз тай, Енсіз қой болғанда. Алаша хан болғанда» деп келтіреді. Аңыз деректерді не-

гізге ала отырып, «Алаш, алаш мыңы – ежелгі қазақ тайпаларының алғашқы қауымы болып біріккен одағы» ретінде болып қалыптасады [15, 26-27 бб.].

XVI ғасырда жазылған Сайф ад-дин бен Джамулла Шах Аббас Ахенкентидің «Маджу ат-тауарих» атты еңбегінде, Көшпелі өзбек ұлысындағы 92 тайпалар арасында қазақты құрған жалайыр, қоңырат, алшын, арғын, найман, қыпшақ тайпалары қазақ қоғамда басты маңызды болғандықтан, тізімдегі алғашқы тайпалық бірлестігінің қатарында тұр. Ахсикентидің аталмыш дерегінің мәліметтерін сөзбе-сөз берер болсақ, алғашқы ондыққа кіретін бұл тайпалар төмендегіше көрсетілген:

1. Минг	6. Конгурат
2. Юз	7. Алчин
3. Кырк	8. Аргун
4. Джалаир	9. Найман
5. Сарай	10. Кыпчак

Сондықтанда «Алты сан Алаш» атанған бұл тайпалардың «үлкені» шынында да жалайыр. Ал енді жоғарыда аталған «үш сан Алаш мыңына» жатқызылған тайпалар осы тізімдегі, қазақты құрған алғашқы үш тайпа негізінде, жалайыр, қоңырат, алшын еді деуге ғылыми негізі бар. Алайда бұл жерде «үш сан Алаш мыңына» қазақтың үш жүзімен байланыстырмауымыз керек деп ойлаймыз [9, 50 б.].

Қорыта келгенде, барлығына тоқтала кетсек, ең негізгі қорытындылайтын «Алаш» этнонимі ежелгі түрік сөзі, кейінірек жеке тарихи тұлғаның атына айналып, ұлыс аты да осыдан шыққан. Қазақты құраған ірі алты түркі ұлыстарының атауы да осыдан бастау алады. Олар: жалайыр, қоңырат, алшын, арғын, найман, қыпшақ. Қазақ этникалық бағыты қауымдастықтың ең негізгі белгісі. Қазақ халқының түркілік даму кезеңінен бастап «Алаш» атауы тарихи өзгерістерге ұшырады. Қазақ тайпалық бірлестіктерінің билігінің орнығуына байланысты, ондағы барлық тайпалық құрылымның қазақ этносының қалыптасуына, этно-саяси процесі қалыптасты.

Әдебиеттер

- 1 Қошым-Ноғай Б.С. Тіл ұшындағы тарих («Біраз сөз қазақтың түбі қайдан шыққаны туралы»). – Алматы: Жазушы, 2003. – 496 б.
- 2 Қинаятұлы З. Қазақ мемлекеті және Жошы хан (Екінші басылым). – Алматы: «Елтаным баспасы», 2014. – 360 б.
- 3 Артықбаев Ж.О. Среднее Прииртышье в контексте проблем истории Евразийских степей/этноисторический и этноархеологический опыт исследования. – Павлодар: ТОО НПФ «ЭКО», 2007. – Т. 1. – 267 с.
- 4 Омарбеков Т. Қазақ түркілерінің шығу тегі (IX-XV ғасырлар): оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2014. – 396 б.
- 5 Халид Құрбанғали. Тауарих Хамса: (Бес тарих) /Ауд. Б. Төтенаев, А. Жолдасов. – Алматы: Қазақстан, 1992. – 304 б.

- 6 Құдайбердіұлы Ш. Түрік, қырғыз-қазақ һәм хандар шежіресі. – Алматы: Қазақстан; Сана, 1991. – 80 б.
- 7 Абиль. Е. Политическая организация кочевников Казахстана: Опыт системного подхода. – Астана: «Фолиант», 2001. – 192 с.
- 8 Қияшев Д.К. Ғасырлар тұңғығындағы Шыңғыс хан іздері. – Алматы, 2010. – 157 б.
- 9 «Қазақстан тарихы этникалық зерттеулерде» Т.1: Жалайыр. – Алматы: «Алаш» тарихи-зерттеу орталығы, 2008. – 400 б.
- 10 Салғараұлы Қ. Қазақтың қилы тарихы: роман-эссе. – Алматы: Жалын, 1992. – 304 б.
- 11 Мырзаханов Ж. Тарих қойнауынан: тарихи очерктер. – Алматы: «Жалын» баспасы ЖШС, 2004. – 240 б.
- 12 Шапырашты Қазыбек бек Тауасарұлы. Түп-тұқияннан өзіме шейін. Шежіре, естелік. – Алматы: «Жалын» баспасы ЖШС, 2008. – 1086 б.
- 13 Алпысбес М.А. Шежіре казахов: источники и традиции (Учебник для вузовских и послевузовских спецкурсов). – Астана, ИП«BG-Print», 2013. – 240 б.
- 14 Әбенәйұлы Т. «Құпия шежіренің» құпиясы. – Алматы: «Нұрлы Әлем», 2010. – 576 б.
- 15 Нығмет Мыңжан. Қазақтың қысқаша тарихы / дайындаған М. Қани. – Алматы: Жалын, 1993. – 400 б.

References

- 1 Kosym – Nogai B.S Til qshyndagy tarih («Biraz soz kazaktyn tubi kaidan shykkany turaly»). Almaty: Zhazushy, 2003. – 496 bet.
- 2 Kinajatqly Z. Kazak memleketin zhane Zhoshy han (Ekinshi basylym). Almaty: «Eltanym baspasy», 2014. -360 bet.
- 3 Artykbayev Zh.O. Srednee Priirtysh'e v kontekste problem istorii Evraziiskih stepei / jtnoistoricheskii i jtnoarheologicheskii opyt issledovaniya / 1tom. – Pavlodar: TOO NPF «JKO», 2007. – 267 bet.
- 4 Omarbekov T. Kazak turkilerinin shygu tegi (IX-XVI gasyrlar): oku qqraly. Almaty: Kazak universiteti, 2014.- 396 bet.
- 5 Halid Kqrbangali. Tauarich Hamsa: (Bes tarih) Aud. B.Totenaev, A Zholdassov.- Almaty: Kazakhstan, 1992. 304 bet.
- 6 Kudaqberdyuly Sh.Turik, Kyrgyz – kazak ham handar shejiresi.- Almaty: Kazakstan; Sana, 1991. – 80 bet
- 7 Abil'. E. Politicheskaja organizacija kochevnikov Kazahstan: Opyt sistemnogo podhoda.- Astana: «Foliant», 2001. – 192 b.
- 8 Kijashov D.K. Gasyrlar tqngiyndagy Shyngys Han izderi.- Almaty, 2010. –157 bet.
- 9 «Kazakstan tarihy jtnikalayk zertteulerde Ethnic studies of» T.1: Zhalair. Almaty: «Alash» tarihi – zertteu ortalygy. – 2008. – 400 b.
- 10 Salgaraqlı K. Kazaktyn kily tarihy: Roman – asse.- Almaty: Zhalyn, – 304 bet.
- 11 Myrzahanov Zh. Tarih koinauynan. Tarihi ocherkter. Almaty: «Zhalyn baspasy», 2004. -240 bet
- 12 Shapyrashty Kazybek Tauasaruly. Tub – tqkyiannan ozime shein. Shejire, estelik. Almaty: «Zhalyn baspasy» ZHSH, 2008.- 1086 bet
- 13 Alpyses M.A Shejire kazahov: istochniki i tradiyii. (Uchebnik dlja vuzovskih i poslevuzovskih spe'kursov). – Astana, IP «BG-Print», 2013. – 240 bet.
- 14 Abenayuly T. «Құпия шежіренің» құпиясы.-Almaty: «Nqrly Alem» 2010. – 576 bet.
- 15 Nygmet Minzhan. Kazaktyn kyskasha tarihy / (Daiyndagan M.Kani) .- Almaty: Zhalyn, 1993. – 400 bet.